SIMON FERENC

A SZAVAKON INNEN ÉS TÚL

Markó Béla: Egy mondat a szabadságról. *Kalligram Kiadó, Bp., 2020*

A könyv ciklusok előtti, kiemelt helyen szereplő nyitánya az *Erdélyi nyár*, amelyben a költő sodró lendületű, hosszú mondatban, köznyelvi és dísztelen stílusban, közvetlen és vallomásos hangnemben érzékelteti versvilágát. Párbeszédet kezdeményez Petőfivel. Tudomásul veszi, hogy költőelődje a zordon Kárpátokat nem szerette, de egyik legfontosabb sorát mégis az erdélyi táj ihlette Koltón, szeptember végén: „Már hó takará el a bérci tetőt." Az *Erdélyi nyár* azonban sajátos: itt már előre és jobban „láthatóak az eljövendő tél nyomai", vagyis a teljes igazság: az elmúlás. Petőfi így lelt otthonra az örök jelenben, a halálban, és Erdélyben, az időközben szétdarabolt haza egyik részében, amely egésszé már csak a képzeletben válhat, ami éppen olyan, mint a halál, „mert ott mindig csak jelen idő van". A múlt, a jelen és a jövő is mindenképpen a pusztulásé, az egyéné és a nemzeté is, s ez Erdélyből egyre világosabban látható. Erre figyelmeztet Markó Béla új verseskötete. És erre figyelmeztet a mindenkori hó is az erdélyi nyárban.

A gyűjtemény hat ciklusban bontja ki ezt a tematikát, amelynek legjellemzőbb motívumai: hó, halál, Isten, ördög; Magyarország, Erdély és Románia: az egy nemzet és a két vagy akár három haza gondja, és a költészet maga. Öntükröző módon több helyen is szerepel, hogy hatvanhét évesen írja éppen a verset; már többet élt apjánál, de még jóval kevesebbet anyjánál. Vajon neki mennyi jut? Az idő múlásával egyre gyakoribb ez a latolgatás a temetőben, világításkor, vagyis halottak napján. Az első ciklusban (*Világítás*) legfőbb gondja a saját halála, ami biztos ugyan, mégis nehezen felfogható, így verseinek középpontjában ennek értelmezése és a hozzá való viszony kifejezése áll. Testi életünk végességének bizonyossága szükségképpen a fizikai létünkön túlmutató, metafizikai és az ehhez szorosan kapcsolódó teológia kérdések sokaságát veti fel. Van-e túlvilág, mennyország, Isten és ördög? Mit jelentenek a költő számára ezek a szavak, és milyen fogalmi tartalommal telítődnek a versekben? Mi a hit, és mi a hitben a hitt? Vagyis kiben, miben, menynyire hiszünk a hitben? Hogyan idézi meg és értelmezi a biblikus történeteket: a kereszthalált és a feltámadást, Jézust, Júdást és a tanítványok szerepét? Az első ciklus nyitó darabjában a zénoni apóriákat megverselve Zeuszhoz könyörög, hogy a halál számára ne legyen törvény. Az elmúlást csupán balesetnek tekinti, és azt szeretné, ha ez hozzá – szinte végtelen ideig – mindig csak közeledne, de soha nem érné el, ahogyan Akhilleusz sem éri utol sohasem a teknőst, mert annak az előnye mindig megmarad. A lírai én az élet és a halál mezsgyéjén áll, a hajszálrepedésben, az élet maradékaként, „a megtelt élet és az üres halál között" (*Átfordítás*), ahol Isten a kiszámíthatatlan, hiányzó rész, a bizonytalansági tényező. Úgy érzi, át kell úsznia a Szent Anna-tavat: „Nem az életem múlik ezen, hanem a halálom."

A második ciklus (*Hiszékeny test*) középpontjában az Isten-kérdés áll. Hozzá való viszonya ellentmondásos, bizonytalan. A leggyakoribb az ironikus tagadás, olykor a profán kételkedés, ami néhány esetben az istenkeresés magatartásán keresztül

a vágyig jut el. A kötet zárlatában mintha egy versből kiolvasható lenne a bizonytalan ráismerés gesztusa, ami leginkább Kosztolányi Dezső „ismeretlen urára" emlékeztet. (*Amikor érkezem*) A megváltás nem sikerült, nem lett jobb a világ, kár, hogy már járt itt a Messiás, így nekünk nem lehet tovább reménykedni. Jellemző darab az *Epiphania Domini*, az Úr megjelenése, amiben Jézus történetét a karácsonyfa díszítésével (december 24.) és kidobásával (január 6., vízkereszt), illetve édesapja holttestének öltöztetésével kapcsolja össze. A három különböző mozzanat egy képben egyesül, amelynek fájdalmas iróniáját a szent és a profán összekeveredése okozza: „micsoda felemelő szertartás az öltöztetés, / ahogy feldíszítenek, mint a fenyőfát, / aztán amikor le kell vetkőztetni téged, / valószínűleg rábíznak a bejárónőre, / aki a tűleveleket is felporszívózza utánad." A profán esztétikai kategóriáját a szent leértékelődése hozza létre. Amikor a kereszt meghökkentő metaforája a gólyaláb lesz – „Isten egyetlen gólyalábon itt a földön?" (*Misztériumjáték*) –, és „az Újtestamentum / egy generációváltás pontos leírása". (*Karácsonyi példabeszéd*) A versek még a halálon innenről, de már az életen túliról szólnak, összegzik az eddigieket, a határhelyzetet faggatják, és az átmenetre kérdeznek rá. „Mert éppen vége, és nincs még kezdete." (*Istentelen grammatika*) A ciklus egyik legjobbja az *Emmausz után*, amely kötött formájával, rímes és jambikus lüktetésével kiemelkedik a sok szabadvers közül. Az istenkereső szerepében összetetten és érzékenyen fogalmazza meg Isten utáni vágyát. „Testedbe mártom kezemet, Uram, / hogy hátha való lesz a látomás, / tudom, hogy nem vagy, de tapintalak, / s vágyom rád, mint a hitetlen Tamás."

A harmadik ciklus (*Kimentés*) az eddigi motívumokat az emlékezés hangsúlyozásával bővíti, a múltat a jelen és a jövő szempontjából értelmezi. Egy régi filmvetítés erotikus időszembesítésében a falusi kultúrotthonban történő csókolózás emlékét a sírban összekeveredő csontok jövőképére futtatja ki. (*Csak nézők*) Egy írószövetségi beszélgetés felidézésében összehasonlító nyelvészetet folytat a halál szó neméről és képzetéről a szlovák, a román, a francia, a német és a magyar nyelvben, és megnyugtatja, hogy a német kivételével a halál szó nőnemű, a magyarban pedig nincsenek nyelvtani nemek: „nemcsak életre, hanem / halálra is asszony szül minket." (Nyelvtan) Fiatalon talán mindenről a szex, idősödve mintha mindenről a halál jutna eszünkbe. Így és ezért lesz Markó Bélánál a sztriptíztáncosnő, a „kerítés mögött leselkedő szánalmas exhibicionista" vagy a tavasz és az ősz is az élet és a halál allegóriája. A közös jegy: ezek csak azért öltöznek fel, hogy az utolsó pillanatban végleg levetkőzhessenek: „talán egyetlen végső / találkozásért volt mindaz, amit magunkra / öltöttünk mi is annyi évtizeden át." (*Az élet értelméről*) A ciklus címadó darabjában ironikusan számol be az okosóra egészségügyi adatainak *Kimentés*éről: a haláláról szóló rémálmait szerencsére a rendszer törölte, ugyanakkor a megőrzésre érdemesek kimentése megnyugvással tölti el. Látható: mindegyik vers végkifejlete az elmúlás, nyelvhasználata a „lassú haldoklás grammatikája". (*Első személy*)

A *Szocreál* ciklus- és verscím a „szocialista realizmus" rövidítése, amely a létező szocializmus politikai és ideológiai elvárásait fogalmazta meg esztétikai köntösben: a művészetnek a társadalmi valóságot kellett (volna) ábrázolnia, méghozzá a rendszer ízlésének megfelelően. Jóllehet azonnal baj volt, ha a szerző tényleg a társadalmi valóságot, mondjuk a szegénységet és a kiszolgáltatottságot írta meg 1990 előtt. Ebből az ellentmondásból ered a cikluscím iróniája. Markó Béla most Annáról, a marosvásárhelyi hajléktalanról ír, amit ebben a formában 1990 előtt aligha tehetett volna meg, mert a létező szocializmusban hivatalosan nem létezhetett szegénység. Ebben a részben társadalmi életképekből és

emlékekből születik a költemény. Egy menyét elgázolása, a gólyák idő előtti visszatérése, a varjak eltűnése, a sirályok megjelenése Marosvásárhely főterén, és egy csiga véletlen eltaposása készteti arra, hogy ezek kapcsán is a saját haláláról írjon verset. „Eltaposhattam volna már az előbb. / Azt is mondhatnám, hogy kapott tőlem / ötpercnyi életet. De nem mondom." (*Hatalom*)

Az ötödik ciklus (*Vaktöltény*) a politikáról és a történelemről szól. Ebben szerepel a kötet címadó verse, az *Egy mondat a szabadságról*. Illyés Gyula *Egy mondat*a (1950, 1956) a hosszú zsarnokság tragikumáról, Markó Béláé a kétségbeejtően rövid szabadság fájdalmáról vall. „Apu, én mostantól szívesen tanulom / a románt", mondta a költő fia 1989-ben, 14 évesen, Romániában, Erdélyben, magyarként. Jellemző, hogy Kelet-Közép-Európában mindössze eddig, egyetlen mondat kimondásáig tartott a szabadság. „Ennyi volt a forradalom. Egy mondat." A románság tiszteletét és megbecsülését tartalmazza a kijelentés, amiért kiállt a szabadság mellett, amit sem azelőtt, sem azután nem lehetett már kimondani, mert a mondatban rejlő megbékélés történelmi lehetőségét a többségi nemzet elszalasztotta. A románság gyorsan és ismét a magyarjai ellen fordult. Harminc évvel később „lassan már / magunk sem értjük, miért jutott eszünkbe".

A *Pótkávé* a kommunizmus, a szocializmus jelképe lehet, mert utánzat, mint minden, ami velünk történt. Semmi nem igazi, csak olyan, mintha az lenne, de nem az, hanem pszeudo, virtuális, vagyis látszólagos. Már a rendszer eredete is hazugságra épült: az Auróra cirkáló vaktölténnyel lőtte a Téli Palotát a Nagy Októberi Szocialista Forradalom (NOSZF) helyett a Lenin által rendezett Nagy Puccsban (*Vaktöltény*), akinek legjobb portréját egy kettévágott mákszemben látta a költő egy nagyító alatt 1978-ban Kijevben. A Szovjetunió végét pedig egy záró hazugság, az 1986-os csernobili atombaleset elhallgatása jelezte előre. (*Tűszúrások*) A megvalósult szocializmus azonban Kelet-Közép-Európában egy rendszernyivel több tapasztalatot és egy illúzióval kevesebbet eredményezett, mint Nyugaton. A régió előnye, hogy sok szenvedés árán átélhette a 19–20. század nagy társadalmi kísérletét: a szocializmus és a kommunizmus megvalósíthatóságának lehetetlenségét. Mivel posztmodern korunkban is központi szerepet tölt be az utánzat, a szimulákrum, így a közép-európai élmények birtokában számunkra átláthatóbbá válik a jelen, és másképpen is értelmezhetjük a történelem alakulását. Jó példa erre *A respublika ára*, amelyben 1977-es emlékét idézi a költő. Két és fél havi fizetésnyi pénzt ígértek neki akkor, ha beleírja versébe a köztársaság szót, de nem tette, pedig jól jött volna számára huszonhat évesen. Éppen annyi idős volt, mint Petőfi, aki mielőtt meghalt a csatatéren, még verseiben éltette a köztársaságot. Markó Béla azonban a társadalmi és történelmi tapasztalatok birtokában leértékeli, ironikusan trágárságnak nevezi a köztársaságot. Az egykori eszmény – a Petőfinek még szent és áhított respublika – 1947 és 1989 után is sajnos csak utánzatnak bizonyult, de a költő az eddigi kudarcok ellenére is – szinte Petőfi hitét akarva – nosztalgikusan vágyik rá: „a történelem nem ismétlődik, / hanem tulajdonképpen ugyanaz, / (…) leírom hát végre, / mint elviselhetetlen trágárságot: / respublika. Respublika? Respublika!" Az első, a kijelentő módú közlés a régi adósság törlesztése, az ironikusan trágárságként kimondott (nép)köztársaság, amely 1947 után a nép szabadságát hirdette ugyan, de a valóságban a közösség rabságát hozta el. (*Áthallásos vers*) Az 1989 utáni respublika is messze van az eszménytől, ezért kérdőjeles: ez lenne a köztársaság? Jó lenne egy igazi respublika, hirdeti és óhajtja a felkiáltójel a vers végén, amilyenre Petőfi is vágyott, mert az eddigi kísérleteket a történelem a köztársaság paródiájává züllesztette. Jóllehet az eszményeket, az álmokat – miképpen egy másik vers-

ben kifejti – nem lehet megvalósítani, és talán a törekvés értelme is kétséges: „Nem kellene valóra váltani az álmokat. / Az álmok nem erre valók. / Az álmok mindig félbeszakadnak." (*Misztériumjáték*)

A záró ciklus (*A vers hatalma*) magáról a költészetről szól, ezért itt szerepel a legtöbb mottó és szöveg közötti utalás, amelyben Babits Mihály, Egyed Péter, Füzi László, Ady Endre, Székely János, Kányádi Sándor, Szőcs Kálmán és Freddie Mercury neve fordul elő. Itt is központi kérdés az elmúlás és Isten, és itt található a legtöbb (összesen négy) kötött formájú, rímes, ritmizált szöveg: „nem találom Istent érthető szavakban, / hiszen érthetetlen, s irdatlan kezében / tán utolsó napom görgeti az égen." (*Mint aki poéta*) Felidézi Egyed Pétert (1954–2018), akivel úgy telefonáltak a diktatúra idején, hogy csak hallgattak a telefonban, vagyis a csenddel beszéltek, így védekeztek a lehallgatás ellen, most azonban barátja halála miatt már állandósult a némaság, mégis ugyanúgy tudják egymást, mint korábban. (*Csend*) Az Ady Endrét újabban elmarasztalókon ironizál, akik előírják, hogy a költőnek mit kellett volna másképpen gondolnia. Például nem kellett volna Tisza Istvánt geszti bolondnak neveznie, és újabb Mohácsot kívánni figyelmeztetésként, és belekötni a kanonoksor gazdagságába, és nem kellett volna megjósolni Trianont, mert akkor talán be sem következik. „Azt az Ady Endrét természetesen / nem Ady Endrének hívták volna. / Na, hogy hívták volna? / Azt hiszem, mindegy. Szeretem Ady Endrét. / A legjózanabbat közülünk." (*Száz év hiány*) „Mert amit kitalálsz, nem múlik el, / ha kinyílt a virág, nem hullik el, / csattog az ördög kecskepatája / a macskakövön." (*A vers hatalma*) Ezzel a hétköznapi tapasztalatainknak ellentmondó kijelentéssel zárul a kötet, mert a költészet ereje abban rejlik, hogy az ábrázolt világra nem érvényesek a valóság törvényei. A versben kinyíló virág soha nem hervad el, hiába jön érte maga az ördög a macskakövön.

A Markó Béla-vers egy természeti vagy hétköznapi megfigyelés életképéből, emlékéből – ritkábban művészeti vagy történelmi tapasztalatból – indul, ezt bontja ki és részletezi, stilizálja és retorizálja az előbeszédnek megfelelően. Majd egy váratlan költői eszközzel, például hasonlattal, párhuzammal, metaforával és/vagy biblikus, irodalmi, történelmi, politikai, társadalmi utalással következik be a vers fordulópontja, amikor önmagán túlmutató jelentéssel telítődik, vagyis poétizálódik. A kötet minden verse, mintegy „örök parafrázisként" – mint ezt az egyik cím is jelzi –, ugyanarra a kérdésre keresi a választ. Miért halunk meg, mi a halál, vagyis az élet értelme, mi ebben Isten és az ördög szerepe, mi a történelem és a szabadság, és mit tehet a vers? A szöveg gyakran öntükröző, reflektál a megírás körülményeire, részletezi a vershelyzetet, ugyanakkor mindig egy tömbből faragott, vagyis szóhasználata, motívumrendszere összefüggő egészet alkot. Ez még akkor is igaz, ha több mondatból áll a költemény, noha éppen ezért gyakori a viszonylag hosszú, akár több oldalon is tartó, mégis egyetlen mondatból álló szerkezet, miképpen erre a kötetcím is utal.

A vers hatalmát a *Szótár* fejezi ki a legérzékletesebben, amiben felidézi Freddie Mercury 1986-os budapesti koncertjét, amikor a tenyerébe írott szövegből énekelte el a közönséggel együtt a *Tavaszi szél vizet áraszt* kezdetű népdalt. A költészet célja, hogy nyelven túli nyelvvel fejezzen ki másképpen el nem mondható tartalmakat, amikor egymás megértésének alapja a megérzés, a ráhangolódás, mert sem a szóalak képzete, sem az általa felidézett emlék nem lehet ugyanaz, még egy nyelven belül sem, hát még egymástól eltérőek esetén. A vers igazsága a *szavak*on innen vagy túl van, vagyis amikor a szó vak: „úgy kellene megérkeznünk nekünk is, / hogy megfejthetetlen szótár legyünk, de aki / kinyit majd minket, mégis elsírja magát." A „megfejthetetlen szótárban" nincs jelentés, mert ekkor

„érthetetlen / nyelven, érthetetlen szavakkal" szólunk. Ekkor a sza*vak* egyszerre elfedik és felfedik a lényeget, ezért a magyarázatnak ezt a kettősséget kell megmutatnia: „és mégis ott volt / a tenyerében vagy a torkában minden, / mintha maga a tavasz mondaná, hogy tavasz." Ez itt azonban nem önismétlés, nem a tautológia logikai hibája, hanem a költészet maga, amikor a lét megérkezik a szóba. Amikor az ittlét eljut az önmagát jelentő, önmagát hangtalanul kimondó szóba, a csöndbe, a halálba és Istenhez. „*Tiéd az ország*, mondom én, / *tiéd az ország,* feleli nekem, / szeme ott van a kulcslyukon, / néz engem bentről rezzenéstelen." (*Amikor érkezem*)

SZŰCS SÁNDOR

VANNAK VÉLETLENEK?

Háy János: Ne haragudj, véletlen volt. *Európa Kiadó, Bp., 2020*

Megszületett egy könyv, amely az elmúlt hónapok hiteles és szubjektív (lehet hiteles, ami szubjektív, vagy lehet-e hiteles, ami nem szubjektív?) lenyomata, mondhatnánk, de bármilyen jól is hangzana, mégsem tesszük. Nem mondjuk, mert nem igaz. Márpedig Háy János könyvének központi gondolata az igazság, pontosabban a közelítés az igazsághoz. Csábító a gondolat, hogy a műfaji megnevezésnél a vírusnapló vagy karanténnapló kifejezést használjuk. Tulajdonképpen, ha nagyon akarjuk, használhatjuk is a fenti megnevezéseket, nem állítunk valótlant, pusztán nem fedjük le a mű teljességét. A felszín valóban a napló sajátosságait mutatja. A 2020. 03. 17-től 04. 16-ig terjedő időszak napi lebontásban jelenik meg, s látszólag a bejegyzések a vírus okozta új világhelyzetre reflektálnak. S végül is miért ne? Valóban különleges helyzet, s azt is gondolhatnánk, hogy világtörténelmi szempontból is egyedülálló, ami 2020-ban történt, történik a világgal. Igazán nagy téma, kiváló irodalmi anyag.

Itt azonban nem erről van szó. Természetesen keretként ott van a különleges helyzet, valóban átszövi a mindennapokat, nem lehet elvonatkoztatni a vírustól és karanténtól mint objektív ténytől. Ez a különleges helyzet azonban csak kiindulás, csak ürügy az írónak, hogy valami számára sokkal fontosabbat, személyesebbet osszon meg olvasójával. A *Ne haragudj, véletlen volt* jelentős mű. Az írója jelentős író. De ami ennél is fontosabb, bölcs ember. A könyvben egy bölcs ember nem hétköznapi, nem triviális gondolatai állnak össze egy formabontó, akár *szabad szerkezetű regényként is* olvasható alkotássá. Mert Háy könyve legalább annyira tekinthető regénynek, mint naplónak. Az írás szerkezetét az élettörténet, a család története szövi át, benne természetesen központi helyet foglal el az író/narrátor. Minden, ami történik, történt, az ő lelki, gondolati szűrőjén nyer értelmet, pontosabban értelmezést. Szóval jelentős műről beszélünk. Mert a legemberibb dolgokról szól a mű: életről, halálról, szeretetről, ragaszkodásról. Kosztolányit szabadon idézve: a lét kapuján dörömböl. Arra keres választ, amire nincs válasz. Az élet esetlegességére és a halál

abszurditására. Mert valójában minden egyes nap, minden egyes óra a leghétköznapibb eseményeken keresztül is az elmúlás és halál döbbenetét, elfogadhatatlanságát, s mégis kényszerű elfogadását járja körbe.

Talán nem tévedünk, ha a művet *emlékiratnak is* tekintjük. Emlék az elhunyt feleségnek, aki mindvégig jelen van észrevétlenül és közvetve. Átizzik a sorokon a fájdalom, a fel nem dolgozott halál élménye. Közelítések vannak, kimondás nincs. Illetve dehogyis nincs: „Ne haragudj, véletlen volt". Ennyi. Illetve az emlékfoszlányok; a kávéfőzés szertartása, a gyerekek keltése, öltöztetése, lepedők, a mindennapi gondoskodás, a virágok ültetése, ápolása (ami ugyanúgy fog történni a jövőben is, mint addig, mondja az író a gyerekeinek, holott tudja, hogy már semmi sem történhet úgy, mint addig). A könyv, ami napló is, szükségképpen a lineáris idővezetés módszerével él. Az idő, a mindennapi aktuális jelen is több mint a fizika puszta időfolyama. Ez az idő erkölcsi, érzelmi, lelki töltéssel is rendelkezik. Ebben a jelenben folyamatosan ott van a múlt is, a gyerekkor, a nagypapa, nagymama, anya, apa, a falu, a háborúk és minden más. Ott vannak a jelenben az elmúlt halálok. Az apáé, a nagymamáé. Az apa halála rendkívül hangsúlyos, az író számára feldolgozatlan trauma. Az anya kérése ellenére elhagyták a kórházat, s másnap már csak a halál tényével szembesültek. A hagyományos paraszti vagy vidéki társadalomban az elmúlás is közösségi esemény (bár, ahogy Hamvas mondta, meghalni csak egyedül lehet), s itt éppen ez a törvényszerűség sérült, a haldokló átkísérése az életből a halálba. A nagymama már a család körében halt meg, ott megtörtént a búcsú, az utolsó simogatás. Az emlékekből megelevenedő halálok funkciója, hogy előkészítsék az utolsó halált, a feleség halálát. Ezt kellene megírni, de ez lehetetlen. Nem szerencsés a kifejezés, de írói bravúr, ahogy Háy ráközelít a mű központi elemére. A keretrendszert a világot átjáró vírus adja (ez a naplóforma igazi funkciója, keretet ad), majd ebben a naplóban kiemelten megjelenik a nagypéntek-nagyszombat-húsvét, vagyis a halál-pokoljárás-feltámadás hármasa. A szakrális eseménysor hétköznapi elemekkel telítődik, deszakralizálódik, a másik oldalról viszont a hétköznapi eseményeket szakralizálja az erkölcsi minőséget is hordozó idő. A szent három nap igazi tétje nem más, mint felkészülés a történet végének megírására. S valóban, az utolsó rész már nem napra, hanem órára, sőt fél órára lebontva részleteződik. Nulla órától indul, s 23 óráig tart. Eddig van az író a felesége mellett, ekkor jön a gurulós kocsi, s szakítja el az utolsó időben mellőle a haldoklót. Nincs befejezés, nincs 24. óra. „Nézett a kocsi után. Ez volt az utolsó óra." A végkifejlet? „Feltámad a szél, feltámad a tenger. De nem támad fel egyetlen ember sem." Ez a ráció, az értelem utolsó mondata. A 23. óráé. De nincs 24. óra. Mert a halál, mint az emberi élet utolsó pillanata, ésszel felfogható, de a 24. óra a léleké, amely nem képes a halál, a végső elmúlás rideg, kórházi tényét elfogadni. A kimondhatatlanság befejezetlenség is egyben.

Háy János könyve felkavaró, fájdalmasan szép könyv. De okos könyv is. Az írója nagyon jól ismeri az életet, ebből következően önmagát is. Az ilyen művekre szokták mondani, hogy nagyon finom, érzékeny mű. Csak egy apróság. A magas művészetnek nagyon magas gondolatai vannak életről és halálról, s mindezt nagyon magas esztétikai formában képes kifejezni. Mekkora teljesítmény azonban a hétköznapiban, a teljesen bumfordiban észrevenni az *élet esztétikumát*? Mire gondolok? „Az időbe süppedő nem szégyelli, hogy megsiratja őket, hogy mindenen elkönnyezi magát, a leghülyébb sorozatokon is, a Don Matteón például, ami olyan, hogy tényleg rendkívül csendes film, a főszereplő a Bud Spencer-filmek valahai nagy vitéze, Terence Hill, most elvénült papot játszik, biciklivel jár, szó sincs autós üldözésről, és olyan ájtatos képe van, mint egy aranyos állatkának egy mesefilmből, minden a lehető legközhelyesebb benne, de minden pillanatában van egy örök

igazság. Elsírja magát, mert ki ne sírna olyankor, ha az igaz szerelem győz, ráébred a hibájára egy bűnöző, vagy üdvözlégymária megoldja a gondokat, s ahogy sír, egyre magasabb lesz a saras víz körülötte, s végül, még a sorozat biztosan tart, vagy épp készül az újabb évad, de ő belesírja magát a pusztulásba. Ne haragudj, véletlen volt." Egyszerűen zseniális, ahogy egy banális filmsorozat banális filmkockái mögött is megláttatja a mindennapokon túlmutató esztétikát, s mindezt szervesen beilleszti saját könyvének világába.

Szólni kell végezetül a könyv egyik leghangsúlyosabb eleméről, az élet és irodalom összefüggésrendszeréről. A folyamatosan visszatérő, mindvégig jelen lévő önreflexív gesztus az alkotás lélektanába és módszertanába nyújt betekintést. Az írás folyamatos küzdelem az anyaggal, a témával, önmagával. Az írásnak pontosnak kell lennie, a valóságot kell tükröznie, nem hazudhat, mert a legfontosabb kritérium az igazság. De mi a valóság, mit jelent a pontosság, mit az igazság? A március 19-ei bejegyzés (*Bírság*) ezen alapvető kérdéseket teszi fel („Milyen esélye van az igazmondásnak? Ez ugyanaz a kérdés, hogy van-e esélye az autentikus műalkotásnak, hiszen igazmondás nélkül a mű is megszűnik létezni, helyesebben nagyon is létezik, csak nem igaz, ezért aztán nem is autentikus. Mi az, hogy autentikus?"), megválaszolatlanul hagyva őket. Háy Jánostól rendkívül távol áll az omnipotens írói szerep. Kérdéseket tesz fel, de végleges és visszavonhatatlan kijelentéseket nem tesz. Úgy tűnik, minden egyes mondata, bekezdése komoly belső küzdelem eredménye. Az írás alkotás, de rendkívüli koncentrációval, őrlődéssel megszületett alkotás. „Keresem a mondatot. Az író tulajdonképpen mondatkereső. Keresi az éppen odaillőt, mert úgy tudja, van olyan (…) Az író tudja, hogy nem akármelyik mondat kerülhet a megadott helyre. Nincs demokrácia, nincs minden mondatnak szavazati joga, parlamenti képviselete, és még a szükségállapot sem emelhet törvényerőre bármely mondatot. Az esztétikum nem objektív, nincsen olyan mérleg, amivel pontosan le lehetne mérni, mennyit nyom egy esztétikai tárgy." Folytathatnánk az idézetek sokaságával, de inkább nem. El kell olvasni a könyvet. Nem könnyű olvasmány, de az élet sem könnyű. Csak viselhető. És fájdalmas. De ettől szép és felemelő, akárcsak Háy János műve.

FEKETE MARIANNA

RIOLDA TUDJA

Bánki Éva: Összetört idő. *Jelenkor Kiadó, Bp., 2019*

A Nyugati szél szigetének királynője, Riolda az öregedő asszony sorsával néz szembe Bánki Éva trilógiájának (*Fordított idő*) utolsó kötetében. Persze ez sem olyan egyszerű, mint ahogyan semmi nem az a szorg anya és ír apa nászából született nő életében, akit nemcsak eredetének bizonytalansága, férjének és gyermekeinek jelene és jövője, de birodalmának, az apró szigetecskének terméketlensége és földrajzi elhelyezkedéséből, szélsőséges időjárási viszonyaiból adódó elzártsága is aggaszt; valamint kísértik a szigetlakók történelmének borzalmai.

A történet meseszerű: mintha egy kora középkori gobelin színes figurái elevenednének meg. Látjuk magunk előtt a csöppnyi szigetet, amelynek félig befejezetlen királyi palotájában él a maroknyi embercsapatot irányító királynő, s hatalmas kódexeket, poros pergameneket bújva keresi az ókori bölcsek útmutatásait a jelen és a jövő kihívásaira.

A Riolda életét elbeszélő trilógia okosan szerkesztett fikció. Bánki Éva következetesen végigvezeti olvasóját a hőse nem mindennapi életén, a születéstől a halálig, és közben olyan egzisztenciális kérdéseket feszeget, amelyek minden halandót nyugtalanítanak.

Riolda életének utolsó szakasza egybeesik Európa politikai, vallási és művészeti értelemben vett paradigmaváltásával. A hátteret annak a Nagy Károlynak a kialakulófélben lévő birodalma adja, akinek nem titkolt célja volt az egykori Római Császárság keresztény alapokon való újjáélesztése. Ez az átmeneti időszak nem csupán a környező világ változásával, a kereszténység felvételével jár, de saját maga és férje öregedésével is. Sjön mély depresszióba esik, senkivel és semmivel nem foglalkozik. Nem érdekli sem a sziget, sem a gyerekei, sem felesége sorsa. Szótlansága elviselhetetlen magányt teremt Riolda, az örökké nyugtalan és mindenre kíváncsi asszony körül, aki már túl van önmaga és Európa izgalmakkal teli felfedezésén, a gyereknevelés kihívásain, és az uralkodás egyre inkább rutintevékenységgé válik számára. Az új kihívás új célt ad életének: meg kell gyógyítania a férjét. Az olvasás már nem pusztán a múlt és a nagy gondolkodók vélekedéseinek megismerésére és a mindennapok unalmának elűzésére irányul.

Egy véletlen folytán Riolda megtudja, hogy nem is olyan messze, egy másik kis szigeten megtalálhatja az örök élet vizét. Az északi szigetvilág csodálatos lényeket és jelenségeket rejteget, ahogy erről már az ókori szerzők is írtak. Vagy csak kitalált történetek és helyek ezek? Hősnőnk nem tépelődik, utolsó, az élet vizéért szervezett felfedezőútjára magával viszi a férjét és még kilenc suhancot. Mert úgy véli: „Aki bezárkózik, gyorsabban öregszik." (45)

Az élet és örök ifjúság vízéből inni azonban kockázatot hordoz. A kút őrzői fiatalságtól és egészségtől majd kicsattanó keresztény szerzetesek. Rioldát ez meggyőzi, hogy innia kell belőle, de Sjön nem hajlandó erre. Félti feleségét és a velük jött fiatalokat, hogy az idő visszafordítása bajt hoz rájuk, ahogyan korábban a szigetükre keveredett, szerencsét próbáló norvég kamaszokra is, akiknek ugyanez a víz hirtelen és bűzös öregséget hozott.

Mintha a ma emberének törekvéseit látnánk ebben a történetben: ki akarjuk javítani, vissza akarjuk fordítani az időt. Az idő persze szeszélyes és szubjektív. Sokszor és sokan próbálták megfogni, megfogalmazni a lényegét. De megbízható, mindenre kiterjedő definíciót nem sikerült alkotni. Bánki Éva három kötetet írt tele, hogy a hősnő életének elbeszélésével körbejárja a kérdést. A központi terminushoz többek között így közelít: „az idő még nem folyt reménytelenül össze-vissza" (23), „az idő csak foszladozik, mint a türelem" (24), „hagyták az időt meghalni" (27), „a szerteszét folyó időn csak az imádkozás segít" (27), „mintha az idő megbolondult volna" (41), „kezembe akarom venni az időt" (45). Az idő a fönti megfogalmazásokban kettős természetű: néha saját akarattal bíró, cselekvő személyként, máskor irányítható jelenségként fogalmazódik meg ebben a narratívában, s Riolda maga is folyton irányítani, befolyásolni akarja, hiszen ez a halandónak talán egyetlen menedéke.

A kereszténység felvétele után a tömegek időhöz, örök élethez való viszonya megváltozik Európában. A tanítás szerint Krisztus a kereszten nemcsak magát, de minden halandót is megváltott a bűneitől, vagyis minden hívő számára elhozta az öröklétet. Az élet vize Krisztus allegóriájaként is értelmezhető a regényben, a szereplők ugyanis a kis szigeten veszik fel a keresztséget. Szent Reginaldus szigetének kútja a csodatevő szent helyek egyike,

amit a pogányként odaérkező Riolda az Idő szülőhelyének tekint. A kis sziget jelképesen is a pogány és a keresztény hagyományok egymásra épülésének színhelye. Nem véletlen, hogy Rioldáékkal egy időben szállnak partra Nagy Károly népszámlálói, akik a szigetet – az ott található embereket, állatokat, dolgokat lajstromba véve – egyszerű gesztussal a birodalom részének nyilvánítják.

A regényben Bánki Éva a tudósok óvatosságával teszi fel a ma embere számára is időszerű filozófiai vagy hétköznapibb kérdéseket a névadás szerepéről, a szavak jelentéséről, az igazmondásról, a nyelv előtti kommunikáció formáiról, az alvás jelentőségéről, a tengerről, az ember eredetéről, az örökös változásról. De nem véletlen, hogy történetének hőse nő, aki természeténél fogva kicsit másfajta kérdéseket tesz fel, mint az ókori bölcselők vagy a férfiak, akik sokszor szintén csak kérdést kérdésre halmoznak. Például ilyen központi dilemma számára: „Egy jó harcos mindig tudja, hogy melyek a halálpontjaink […] De mik lehetnek az életpontjaink?" (19)

Úgy tűnik, élete utolsó esztendeiben Rioldának van mit helyrehoznia korábbi nyughatatlansága miatt, amikoris férjét és gyermekeit magukra hagyva, kíváncsiságát kielégítendő, a nagy szárazföld, Európa felfedezésére indult. A hősnő plasztikus karaktere rokonítható a posztmodern kori, neoliberális időkben boldogulni, egyáltalán létezni kívánó asszonyokéival, akik ugyanúgy nehezen tudnak jól megfelelni életük kihívásainak, amikor a magánélet és a család, a munka és a nagyvilág kettős vonzásában egyensúlyoznak. Rioldán senki nem kéri számon a saját maga boldogságát, de ő látja gyermekei boldogtalanságát, gyengeségét, jellemhibáit, és gyötri őt férje betegsége, valamint népe kiszolgáltatottsága is; vagyis elégedetlen magával.

Ő a sziget uralkodója, anya, szerető feleség egy személyben, aki főnixmadárként még egyszer megrázza magát, újjászületik, vagyis újabb akcióba lép, hogy megmentse szerettei boldogulásának biztosításával önmagát. Ha ugyanis utódait nem sikerül megfelelő helyre kormányoznia, akkor nemcsak fizikailag fog megsemmisülni a halál által, de az emléke sem él tovább.

A trilógia utolsó darabja is bővelkedik szörnyűséges vérengzésekben, itt is találunk olyan mellékszereplőket, akiknek élete, halála ideiglenesen összekapcsolódik Riolda utolsó kalandjával. A párhuzamosan létező világok, társadalmak találkozásaiból legtöbbször konfliktusok, ütközések támadnak, amelyek csatákhoz és sokak halálához vezetnek. A történet folyamatosan emlékeztet rá, hogy az élet örökös mozgásban, változásban van, és a szerencsén is múlik, ha kicsit hosszabb ideig élünk, mert a történelem nem ismer sem jó, sem rossz szándékot, nem büntet és nem jutalmaz, teljesen esetleges, hogy ki mikor és hogyan fejezi be a földi létet.

Riolda szigetének történelme sem kivétel. Ez az aprócska földdarab, valahol Európa szélén, a maga megközelíthetetlenségével a lélek elszigeteltségét is jelképezi. Azét a lélekét, amely folyton ki van téve az ösztöntenger szeszélyes hullámzásának, ostromának, és amelynek kiismerésére egy egész élet sem elegendő. Mi lakozik az ember legbelsejében? A sziget szorg nevű őslakosai közelebbi rokonságban állnak azzal a történelem előtti emberfajtával, amelynek képviselői még nem használtak nyelvet, még ugyanazzal a közös és oszthatatlan lélekkel bírtak, ami miatt nem is volt szükség szavakra, hogy kifejezzék: fáj valami, gyere haza, mert hiányzol, vagy hogy megtudják, él-e, hal-e a gyerekük, apjuk, szerelmük. A lélek legmélyebb tartománya szavak nélkül is üzen a másiknak, ha az odafigyel rá. Ugyanakkor párhuzamosan létezik a tudat, amely nyelvvel és fogalmakkal operál, a lélek

ösztönös jelzéseit állati megnyilvánulásnak tartja, és elnyomni, kordában tartani igyekszik azokat, ahogyan a sziget ír hódítói is ezt tették a szorgokkal, akik a saját hazájukban lettek állati sorba kényszerített páriák. Ez a kettősség feloldhatatlan ellentéthez, őrülethez vezeti a gyengéket, de aki elég intelligens, az okosan tud egyensúlyozni saját dualitása fölött. Riolda számára a szigetet kormányozni ugyanolyan nehézség, mint megbirkózni a maga kettős identitásával, amely nem csupán a társadalmi szerepeiből, hanem származásából is fakad.

A kettősség és az átmenetiség uralja a regényt, és az ezekből fakadó bizonytalanság, feszültség mindvégig fönntartja az olvasói érdeklődést, de a fordulatokban gazdag történet az életbölcsességek gazdag tárháza is. Riolda folyton elemzi az eseményeket, reflektál rájuk. A megfiatalodott és így újra cselekvőképes testben egy sokat látott és tapasztalt asszony szelleme él, aki óvatosan közelít az ismeretlenhez, és megfontolt döntéseket hoz. Ő már nagyon jól tudja, hogy a nyelv félreértések forrása, vagy hogy írás és olvasás nélkül az emberek csak néhány nemzedékre tudnak visszaemlékezni. A többi homály és legenda. Ugyanakkor azt is megtapasztalta, hogy az uralkodók krónikásai nem a valódi eseményeket írják le, hanem manipulálni akarják a következő nemzedékek emlékezetét, hogy így teremtsenek a jövő számára önigazoló, eszményi múltat.

Akár úgy is, hogy megfordítják, elsodorják s végül összetörik az időt.

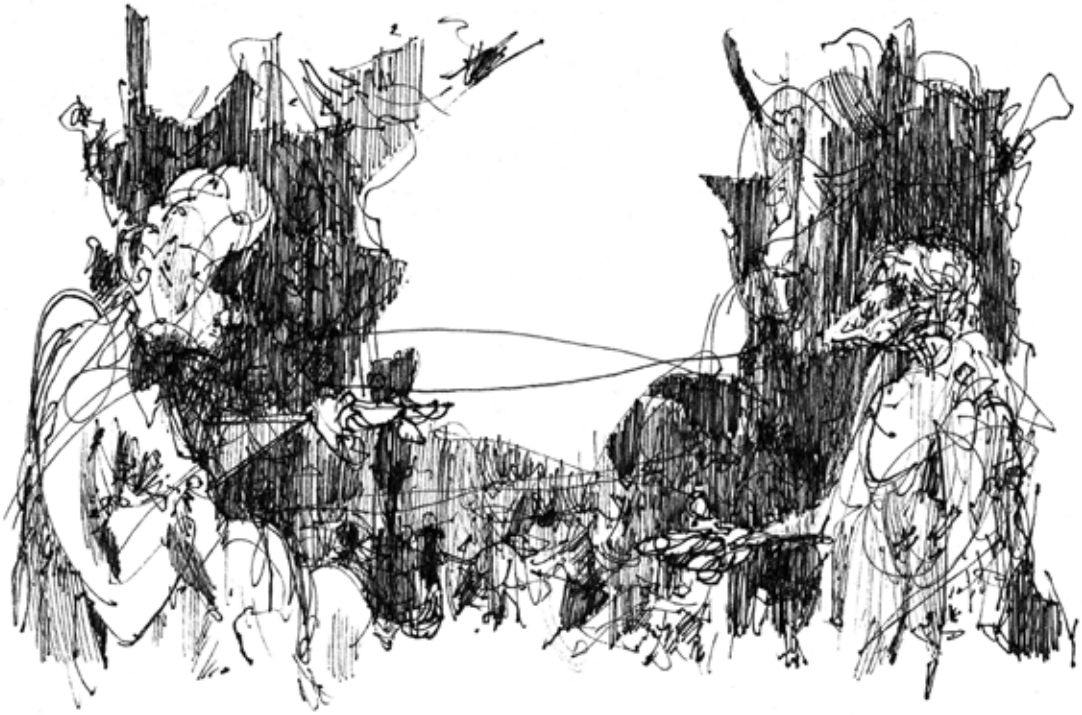

ÚTBAIGAZÍTÁS, TOLLRAJZ, 8,5x12,5CM, 2020

BALOGH RÉKA

VÁLTOZATOK CSALÁDRA ÉS HALÁLRA

Harag Anita: Évszakhoz képest hűvösebb. *Magvető Kiadó, Bp., 2020*

Harag Anita debütáló kötete, az *Évszakhoz képest hűvösebb* első ránézésre légies, letisztult és megkapó, akár a borítója. Majd minél tovább ismerkedünk a novellákkal, annál nyilvánvalóbbá válik, hogy a precíz minimalizmus és könnyedség leple alatt hétköznapiasságukban is súlyos témákat járhatunk körbe, biztos kézzel felskiccelt sorsokba helyezkedhetünk bele egy-egy röpke pillanatra.

A hat és tizenöt oldal között mozgó novellák a főszereplők életének egy általában rövidke, átlagos szakaszát mutatják be, nem egy sorsfordító mozzanatra koncentrálnak. Az események gyakran nem terjednek túl egy céges csapatépítőn, néhány dzsúdóedzésen, egy lassú délutánon a horgásztó partján a nagyiékkal vagy épp fogkefevásárláson. Így a figyelem átterelődik az elbeszélők belső világára. Ám itt sem a világrengető felismeréseké lesz a főszerep. A benyomások, érzelmek, zsigeri reakciók és emlékek érzékenyen komponált egyvelegéből kapcsolatok komplexitása, a mindennapi életet, döntéseket észrevétlenül befolyásoló hatások, egy-egy múltbéli esemény munkálkodása rajzolódik ki.

A szövegek világa mindig egyetlen szereplő gondolatfolyamán keresztül tárul fel (attól függetlenül, hogy énelbeszélővel vagy a kevésbé jellemző egyes szám harmadik személyű narrációval van dolgunk). Az elbeszélők kis- vagy kamasz lányok és fiatal felnőtt nők, a feminin nézőpont viszont nem uralja le a szövegeket. A narráció rímel a borítón tekergőző, látszólag hanyagul odavetett, semmiképp sem egyenes utat bejáró fülhallgatóra. Az elbeszélők ugyan reagálnak a külső ingerekre, de figyelmük belső világuk felé fordul – pont úgy, mint mikor az utcán vagy a villamoson zenébe burkolózva szemléljük a környezetet.

A fülhallgató biztonsága mögül figyelés meg is jelenik *A magyarul* című novellában. De a zenén áttörő zajra emlékeztet a *Nyaralás, hat betű* dinamikája is. Miközben az elbeszélő saját emlékeiben és gondolataiban merülne el, a nagyanya mondandója betüremkedik az elbeszélő elmélkedései közé: „Igen, minket ide fognak szórni, szakít félbe nagyanyám. Nem hagyja, hogy elképzeljem a halálomat, az övét kell elképzelnem, a testét, ahogy porrá válik és a Hármas tó felszínén lebeg."

Az el-elkalandozó belső monológokat nemcsak a többi szereplő, hanem a külvilág szagolható, tapintható, látható elemei is alakítják. Az első randi valóságának része az izzadó és az evezés miatt érdes tenyér. Visszatérő elem a romlott étel szaga, másutt a tusfürdő idéz fel emlékeket, a temetésre a cipők túl hangos kopogása nyomja rá a bélyegét. Az elbeszélőt körülvevő használati tárgyak, ha jelentést kapnak, fotópontossággal villannak fel. Az érzékszervi tapasztalás is megőrzi a szubjektivitását. A panel színe valaki szemében például szeretett bazsarózsaszín, másoknak taszító bugyirózsaszín.

A szereplőkkel változatos helyzetekben találkozunk. Valaki külföldiként próbál beilleszkedni egy magyar multinál, más a gyűlölt nagymamával kényszerül együtt élni, vagy az apja hagyatékát szortírozza, az új kutyát igyekszik megszokni. A tizen-

három novellát a narráció sajátosságain túl mégis összefűzi két téma hol erősebb, hol csak utalásnyi jelenléte, minden szövegben megbújik a család és a halál.

A legtöbb novellának központi eleme a gyerek-szülő, de főképp az unoka-nagyszülő viszony. Gyakran nehézséget okoz a generációk közötti megértés, az idegen szokások, nézőpontok elfogadása. Az élettapasztalatok között feszülő ellentétek általában egy gondosan elhelyezett, apró mozdulatban vagy akár szóhasználati különbségben törnek a felszínre. Az ellentétek legmarkánsabban az *Ásványvíz* című novellában ütköznek ki, ahol az unoka személye elleni támadásként éli meg nagyanyja demenciáját, és figyelmen kívül hagyja, hogy számára a kutya elképzelhetetlen a lakásban. A nagymama az unoka vegetáriánussága ellen visel hadjáratot az ételbe rejtett hússal. Ebben az esetben nem is próbálnak a szereplők közelíteni egymáshoz, de nem minden szövegben feloldhatatlanok az ellentétek.

A kötet a legtöbb témát és kapcsolatot többször körbejárja, alternatívákat ajánl. Így például a szokásaihoz ragaszkodó nagymama és a már felnőtt unoka viszonyát tárja elénk *A krumpli kicsírázik* című szöveg is. Itt viszont az apró gesztusok épp arról árulkodnak, hogy a felek ugyan nem értik és fogadják el a másik nézőpontját, de folyamatosan törekszenek a kompromisszumra. Az unoka végül felveszi a valószínűleg guberált papucsot. Az idős nő pedig némi unszolásra póló alá rejti a szemérmetlenül mutogatott anyajegyét, és beletörődik, hogy tollbél helyett tollat fog kapni az unokájától.

Más esetekben viszont épp a családból hozott élményanyag nehezíti meg a kortársak közötti megértést. *A kutya a szőnyegre pisil* című történetben például a nő gyermekkori emlékeiben a kutyák tulajdonosait gazdának hívják, így nehezen kezeli, hogy párja őt a francia buldog anyjaként szólítja meg. A kötet szövegeit ízlelgetve pedig egyre inkább az az érzésünk támad, hogy nem is feltétlenül csupán a generációk között húzódik szakadék. Sokkal inkább az emberek közötti megértés nehézségei, az ebből fakadó konfliktusok, és az ezt áthidalni kívánó stratégiák tárháza a kötet.

Valahol a közeledési kísérlet kimondottan toxikus, mint például *A Lánchíd északi oldala* című szövegben, ahol a fiú megismerés helyett olyanná igyekszik formálni a lányt, amilyennek ő látja. A *Ceraselá*ban filmeken keresztül próbálják megismerni egymást a különböző országban élő, család alatt teljesen mást értő fiatal nők. A novellák egyik legnagyobb erőssége pedig az, hogy az erődinamikák és kapcsolati rendszerek egy-egy tét nélkülinek tűnő párbeszédben vagy jelentéktelennek tetsző mozzanatban érhetők tetten.

Hasonlóan indirekt módon, a hatásvadászat kikerülésével járja körbe a halál és a gyász kérdését is a kötet. A halál szövegről szövegre változik, más-más jelentést vesz fel. A *Magyarul* című novellában például a kötődés lehetősége rejlik a gyász megosztásában. A *Ceraselá*ban az anyaság megértésének kulcsa egy film elemeként. *A kutya a szőnyegre pisil* című szövegben bűnös vágyként merül fel egy problémát megoldandó. Leggyakrabban viszont egy közeli hozzátartozó elvesztését, azaz sokkal inkább annak az utóhatását figyelhetjük meg.

Bár a halál oka gyakran ismétlődik (rák vagy alkoholizmus), maga a gyász nagyon eltérő formát mutat. Felvillan az egészséges visszaemlékezés, az özvegyi lét elengedésének nehézségei, az anya végzetes betegségéből fakadó hipochondria. Az alkoholista apa egy kimondottan közeli, szerethető, de esendő figuraként bukkan fel a *Huszonöt méter*ben. A *Székesfehérvártól nyugatra* viszont már a tulajdonképpen idegennek számító szülő emlékét mutatja be, akit a szomszédok jobban ismertek az emlékeket szortírozó gyerekénél.

A kötet ügyesen játszik a történetek időkeretével. Legtöbb esetben az elbeszélők életébe már jóval a halálesetek után kapcsolódunk be, és lezárás, vegytiszta konklúzió nélkül hagyjuk ott azokat. A családtagok elvesztése, akárcsak a gyerekkori élmények, viszont kihatnak a láttatott mindennapokra, azok szerves részévé válnak az emlékezés vagy akár egy felvett szokás, valamilyen színnek, szagnak a szeretete vagy épp elutasítása révén. A halál feldolgozása életszerű lesz, ahogy apró-cseprő gondolatokkal, aggodalmakkal elegyedik. A grandiózus pillanatok helyett a gyászmunka (legyen az egy haláleset vagy egy szakítás következménye) egy talán teljesen soha le nem záruló folyamattá avanzsál. Így amikor a halál egy novella jelenében történik meg, súlytalanná, a hétköznapok természetes részévé válik, mint az *Ásványvíz*ben.

Van, ahol ez a lezáratlanság már-már feszültséggé fokozódik. Kimondottan igaz ez a párkapcsolatokkal foglalkozó szövegekre, ahol nem derül ki, hogy ki tudnak vagy akarnak-e lépni a szereplők a nem egyenragú kapcsolatokból.

A látszólagos véletlenszerűség mögött meghúzódó gondos szerkesztés nem csak abban mutatkozik meg, hogy mennyit láttat egy-egy szöveg a szereplők történetéből. Harag Anita úgy ideálisan szűkszavú, hogy közben megőrzi a gondolatok csapongásának érzetét. Egy-egy jelentéktelennek tűnő tárgy vagy mondat úgy bukkan fel újra egy történetben, hogy teljes viszony- és állapotváltozásokat sűrít magába. Máshol pedig egy-egy érzést, tapasztalatot ragad meg néhány szóban, lenyűgöző pontossággal. Ilyen érzet például a halott apa említése és az azzal feltörő fájdalom: „Óvatosan ejtem ki a nevét, mintha anyám is, én is, a bátyám is törékeny lenne, és bizonyos szavaktól megrepedhetnénk, a repedés pedig lassan tovább repedhetne."

Az *Évszakhoz képest hűvösebb* átlagos történetű, mégis egyedi és hiteles, esendőségükben emberi karaktereket sorakoztat fel. A kötet egy-egy témát több szempontból megvizsgál, egy-egy helyzetet ismét körbejár. Ezzel viszont nem összehasonlít, hanem újabb és újabb, összetett és a maga nemében érthető és jogos nézőpontokat mutat. Megtanít a Harag Anita írásaira jellemző empátiával és odafigyeléssel látni a talán fülhallgató rejtekéből szemlélt környezetünket.

BISTEY ANDRÁS

MALACCAL TELJES?

Spiró György: Malaccal teljes éveink. *Magvető Könyvkiadó, Bp., 2020*

Nem tudhatjuk, hogy a „malaccal teljes" évek említése a vicces kedvű kisdiákok által kiforgatott *Üdvözlégy* imában szereplő malasztra utal-e, vagy a szerencsére, hiszen a szerencsés embernek is „malaca van". A talányos cím harmadik értelmezést is kínál, amire konkrét utalás történik a könyvben: az 1967–68-as tanévben Spiró és kollégista társai egyebek mellett azzal szórakoztak, hogy „fölneveltek" egy képzeletbeli malacot. A játék ősztől tavaszig tartott, amikor is „levágták" a hízót, tort is rendeztek, ahogy illik, és a csak képzeletben létező „disznóságokat" valódi borral öblítették le.

Spiró György könyve az alcím szerint három esszét tartalmaz, bár az első, nagyobbik írás csak megszorításokkal nevezhető esszének, hiszen az író nagyobb részben egyetemi és kollégiumi éveire emlékezik benne. Ötven év után visszatekintve csodálkozik, hogy akkoriban milyen rosszul érezte magát, mennyire kiábrándultan tekintett a világba, aligha gondolt malasztra vagy szerencsére. Némi öniróniával néz vissza akkori önmagára, a szövegben végig ott bujkál valami megértő derű, miközben képet ad a modern magyar irodalom egy fontos nemzedéki csoportosulásának születéséről, az elismertetésért, sőt kezdetben a publikálás lehetőségéért vívott küzdelméről.

A szerzőnek, noha akkoriban korántsem érezte így, a könyv tanúsága szerint minden nehézség ellenére volt szerencséje. Harmincéves kora előtt jelent meg az első könyve, olyan kiadói viszonyok között, amikor a negyvenéves szerzőt még fiatalként méltatták. Szerencséje volt abban is, hogy pesti létére elit kollégiumba került, ahol akkor még a társadalmi mobilitás hatására különböző osztályokból, rétegekből származó társakra, barátokra talált. Olyan életutakat, élethelyzeteket ismerhetett meg, amilyenekkel például egy jómódú pesti értelmiségi család gyermeke nem föltétlenül találkozik.

Spiró György élvezetes stílusban ír a kollégiumi hétköznapokról, anekdotákat jegyez föl tanárokról és diáktársakról, akikből később ismert tudósok, írók, költők lettek. Vannak szavai, amelyek ma már többnyire ismeretlenek a fiatalok körében, mint a szamizdat vagy a szilencium, és olyan világot idéz, amelyben a szakállviselet szinte politikai véleménynyilvánításnak számított, hogy csak néhány furcsaságot említsek. Az akkori diákok későbbi életpályájának rajza vezet át a kollégium hétköznapi életének bemutatásától az elvontabb, esszéisztikusabb részbe, amelyben már nem jópofa diákcsínyekről, hanem szellemi teljesítményekről van szó. Hosszabb esszébetétet szentel Utassy Józsefnek és a Kilencek körének, nemcsak ismerteti történeteiket, a megszólalás lehetőségéért vívott küzdelmüket, de értelmezi, elemzi is a munkásságukat, ehhez gyakran idéz a verseikből. Szól néhányuk utóéletéről is: „Nem létező politikai vagy ideológiai táborokba be-besorolták őket náluk sokszorosan tehetségtelenebbek, de a költészetük minősége, a korról való tudásuk sem akkor, sem azóta nem szempont."

Olykor az olvasónak olyan érzése támad, mintha paraván mögé pillanthatna, olyan dolgokat is meglátva, amelyekről korábban nemcsak tudomása nem volt, de nem is tartotta lehetségesnek, hogy megtörténhetnek. „A belügyes kihallgatók odabent elárulták, hogy a faji törvények szerinti zsidók listáját 45 után tovább vezették, és *a háború után születettekkel folyamatosan bővítik (kiemelés – B. A.)*. A rendszerváltás után a listát az MDF Bem téri székházában tárolták, 93-ig amerikai kutatóknak ki is adták, azóta lappang." Nem könnyű elhinni, hogy ez nem a közszájon forgó rémhírek és összeesküvés-elméletek egyike, az ország mindenesetre megérdemelné, hogy többet tudjon róla.

A továbbiakban történelmi kérdésekről is véleményt nyilvánít a szerző, megjegyzései néha találóak, néha kissé sommásnak tűnnek. „Egykor a Habsburgok és a törökök állapodtak meg, hogy a másik uralma alá tartozó magyar területeken is szedik az adót, a XX. század harmadik harmadától kezdve ugyanezt művelik a térségben az oroszok és a németek, akik kisebb csetepaték és a két világháború kivételével következetesen fenntartják a szövetségüket a többiekkel szemben."

Spiró György szeret maximaszerűen fogalmazni. „Az elhülyülés, amin a merőben politikai keretekben való gondolkodást értem, a hetvenes évek vége felé kezdte elönteni az agyakat, és a rendszerváltással lett kizárólagossá." A maximák olykor nagyon ülnek, néha azonban zavarba hozzák az olvasót, nem tudja, mennyire veheti komolyan őket.

A könyv szerkezete némileg esetlegesnek látszik, a címadó hosszabb írás mellett két olyan miniesszé olvasható benne, amelyek együttesen sem érik el annak terjedelmét, és műfajilag is eltérnek tőle. Ezek valóban esszék, ellentétben az első írással, amely, mint arra már utaltam, inkább az életút egy darabjának felidézése.

A *Nyolcvankilenc* a címével némileg ellentétben nem a rendszerváltás egy-másfél éves folyamatát mutatja be, hanem azt, ami utána következett: a tőkés restaurációt, annak minden gazdasági, politikai, szociális, morális és egyéb következményével. A szerző ebben a részben is megőrzi ironikus hajlamát egy-egy közbevetett megjegyzés erejéig, például ott, ahol arról ír, hogy a NATO-nak Kelet-Közép-Európában békefenntartó szerepe is van, hiszen egyazon szövetségi rendszerbe tartozva az itteni országok nem háborúznak egymással, „amire pedig hajlamosak lennének". Más helyen a nyelvi humor lehetőségeit aknázza ki, amikor a „friss demokráciák" esetében az „újdondászok" szót használja. Nyilván ismeri a 19. században használatos, mára elavult és csak tréfásan használt szó valódi jelentését, és így használja a rendszerváltó országokra. Egy elírásra viszont kénytelen vagyok felhívni a figyelmet: Kelet-Berlinben nem 1956-ban, hanem 1953 júniusában voltak zavargások.

Spiró György éles szemmel veszi észre a tőkés restauráció negatív következményeit, tömegek elszegényedését, a korrupció elburjánzását, a kultúra elszegényítését. Kimondatlanul is vitázik azokkal, akik a Nyugattól várják az anomáliák elleni fellépés támogatását, hiszen ez „nem áll a térséget uraló mag-Európa gazdasági érdekében (...) A fejlett nyugat-európai államok a kemény rendfenntartást és az így szavatolt olcsó munkaerőt támogatják a végeken..." Máshol így ír: „a kapitalizmus kelet-európai változatában tömény szellemtelenséget hozott létre, és újratermelte mindazt a förtelmet, ami egyszer már le volt győzve."

A szerző az élet sok területét számba veszi, ennek riasztó és egyúttal leverő az eredménye. Rossz véleménye van a 21. századi parlamentarizmusról és a választott vezetőkről, akiknek „ugyanúgy fogalmuk sincs a döntéseik következményeiről, mint az I. világháború kitörésekor". Példának, nyilván a brexitre utalva, Angliát hozza föl, ahol a többség „gyermeteg elfogultságok és sértettségek nyomán indulatosan szavaz, és döntésképtelennek bizonyul". Az esszé érdekes ellentmondásra is rávilágít: miközben a gazdaság, a tudomány, a kultúra fejlődésének iránya az integráció felé mutat, a politikában erősödik a nemzetállami lét jelentősége, ami beláthatatlan konfliktusok forrása lehet.

A Nyolcvankilenc körképet ad Kelet-Közép-Európa, benne Magyarország helyzetéről, kilátásairól, egész Európában elfoglalt helyéről. A részletek többnyire ismerősek ugyan egy rendszeres újság- és folyóirat-olvasó számára, Spiró György azonban ezekből az ismeretekből rendkívül szilárd gondolati építményt teremt, amely ebben a szerkezetben képes az újdonság erejével is hatni.

A könyv harmadik része *A rettegő közép* címet viseli. Ez a nem egészen tizenkét oldalas írás arra kíván választ adni, hogy mi okozta a 20. század két nagy hatású ideológiájának, a kommunizmusnak és a fasizmusnak a sikereit. Spiró azt a közmegegyezés-szerű nézetet vallja, hogy mindkettőnek a sikere válsághelyzetben következett be. Véleményem szerint az már vitatható, hogy mindkettő a kispolgárság, a középréteg vagy hagyományosabb kifejezéssel a középosztály számára kínált volna „hitet". Ezt még az sem bizonyítja, hogy Magyarországon a nyilas mozgalomnak valóban sikerült jelentős számú támogatót szereznie a munkásság köréből is. A tény, hogy ezek az emberek nem ismerték föl vagy félreismerték osztályhelyzetüket, nem jelenti azt, hogy szociológiai értelemben kispolgárokká váltak volna. A „középréteg, középosztály" egyébként sem tudományos kategória, úgyszólván szubjektív megítélés kérdése, hogy a felső tízezer és az éhezők tömegei között kik tartoz-

nak bele. Spiró György számára nem létezik parasztság (77. o.), nem vagy csak alig létezik munkásság, ezek az osztályok beleolvadtak a nagy társadalmi középbe. Egész pontosan úgy fogalmaz, hogy „nincsenek XIX–XX. századi értelemben vett munkások. Hivatalnokok léteznek, bérértelmiségiek, szolgáltatásokban dolgozó kiszolgáltatottak, betanított gépkezelők, bedolgozók, segédmunkások." A kérdés csupán az, hogy a XXI. században miért kellene, hogy legyenek XIX. és XX. századi értelemben vett munkások? Mondjuk a nyomdai gépszedő, aki sokáig egy csattogó, forró ólomgőzt lehelő szedőgépen dolgozott, most pedig számítógépen teszi ugyanezt, miért ne lenne munkás? A munkásság nem tűnt el, csak átalakult. Talán túl gyors volt az átalakulás, ezért élnek tovább egykori sztereotípiák.

Manapság divat összemosni a fasizmust és a kommunizmust, noha elgondolkoztató lehetne, hogy ez mindig a kommunizmus diszkreditálását szolgálja, és nem a fasizmusét. Spiró György azt írja, hogy mindkét ideológiát a középrétegek juttatták hatalomra, ez még a fasizmus esetében is csak annyiban igaz, hogy tömegeket a kispolgárság adott hozzá, a nagytőke támogatása azonban nélkülözhetetlen volt a hatalomra jutásához.

A rettegő közép sok vitathatatlan véleményt is tartalmaz. Némileg más megfogalmazásban ismét leírja, amit a *Nyolcvankilenc*ben már leírt, tudniillik, hogy a Nyugat azért nem lép föl eredményesebben a kelet-közép-európai visszásságok ellen, mert gazdasági érdekei erre egyáltalán nem késztetik, sőt az is igaz, hogy az állandó „hadiállapot" fenntartása az ottani politikai vezetők érdekeit is szolgálja. Mindig kell „ellenség", lehetőleg külső és belső is, részint a figyelem elterelésére, részint ellenérdekelt felek között valamiféle összefogás létrehozására. Bár a „hadikommunizmus" bevezetése a piacgazdaság keretei között még akkor is furcsa gondolat, ha a „hadikommunizmus" fogalmára nyilván nem a szó történelmi jelentésében utal.

A rettegő közép című rész végén bizonyos értelemben mindhárom esszé legfőbb mondanivalóját összefoglalja egy bekezdésben. Az archaikus gondolkodás mai formáiról és következményeiről van szó. „A gondolkodás ösztönösen ma is archaikus, miközben a technikai fejlődés, a népességrobbanás és a globalizáció, az emberiség e hatalmas, közemberek és politikusok által egyaránt felfoghatatlan teljesítményei, most már az egész emberiséget fenyegetik kihalással."

A perspektíva korántsem derűs.

OTT, MINDENNEK A KÖZEPÉN, TOLLRAJZ, 11x19CM, 2020

SZERZŐINK

ÁRPÁSI ZOLTÁN (Gyula, 1946): író, újságíró. Legutóbbi könyve: *A fotográfia bűvöletében. Beszélgetés Keleti Éva fotóművésszel* (2018).

BAJNAI BEKE ISTVÁN (Makó, 1954): író, Battonya kanonok-plébánosa. Legutóbbi könyve: *Bibliás legendák* (2020).

BAKA ISTVÁN (Szekszárd, 1948 – Szeged, 1995): író, költő, műfordító.

BALÁSSY FANNI (Gyula,1998): író, az ELTE magyar–olasz szakos hallgatója.

BÁNKI ÉVA (Nagykanizsa, 1966): író, költő, irodalomtörténész. Legutóbbi könyve: *Összetört idő* (2019).

BALOGH RÉKA (Jászberény, 1990): kritikus, szövegíró.

BISTEY ANDRÁS (Diósgyőr, 1942): író. Szolnokon él. Legutóbbi kötete: *Jász dekameron* (2018).

BOD PÉTER (Gyula, 1967): irodalomtörténész, irodalomkritikus. Legutóbbi könyve (Szilágyi Erzsébettel közösen): *Barátom Kim Ir Szen* (2017).

BOLDOG ZOLTÁN (Kunágota, 1984): kritikus, szerkesztő, tanár. Kötete: *Kihez beszél ez a faszi?* (2013).

BORSODI L. LÁSZLÓ (Csíkszereda, 1976): költő, irodalomtörténész, szerkesztő, tanár. Legutóbbi kötete: *Hermész visszhangjai* (2019).

BUGYI ISTVÁN JÓZSEF (Hatvan, 1986): grafikusművész.

FEKETE MARIANNA (Nyíregyháza, 1968): kritikus, tanár. Szolnokon él.

FILIP TAMÁS (Bp., 1960): költő. Legutóbbi kötete: *Nulladik nap* (2020).

FÜZI LÁSZLÓ (Lövő, 1955): kritikus, irodalomtörténész, a Forrás főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Az idő keresése* (2017).

GYŐRY DOMONKOS (Győr, 1967): író, könyvtáros. Legutóbbi kötete: *Hölgy alulnézetből* (2017).

HARAG ANITA (Budapest, 1988): író. Kötete: *Évszakhoz képest hűvösebb* (2020).

IZSÓ ZITA (Bp., 1986): költő, író. Legutóbbi verseskötete: *Éjszakai földet érés* (2018).

HÁY JÁNOS (Vámosmikola, 1960): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Ne haragudj, véletlen volt* (2020).

JÁNOKI-KIS VIKTÓRIA (Tiszaföldvár, 1982): író, építészmérnök. Megjelenés alatt álló kötete: *Cukros víz*.

JENEI GYULA (Abádszalók, 1962): költő, az Eső főszerkesztője. Legutóbbi kötete: *Mindig más* (2018).

KISS OTTÓ (Battonya, 1963): író, költő. Legutóbbi kötete: *A piros tengeralattjáró* (2020).

KONTRA FERENC (Darázs, 1958): költő, író, műfordító. Legutóbbi kötete: *Lepkefogó* (2020).

LACKFI JÁNOS (Bp., 1971): költő, író, műfordító. Legutóbbi könyve: *Van tüzed?* (2019).

LÁZÁR BALÁZS (Szolnok, 1975): költő, színész. Legutóbbi verseskönyve: *H. úr hagyatéka* (2019).

MARKÓ BÉLA (Kézdivásárhely, 1951): költő, író, szerkesztő. Legutóbbi könyve: *Egy mondat a szabadságról* (2020).

MILBACHER RÓBERT (Kaposvár, 1971): író, irodalomtörténész, kritikus. Legutóbbi kötete: *Angyali üdvözletek* (2020).

MOHAI V. LAJOS (Nagykanizsa, 1956): költő, író, esszéista. Legutóbbi kötete: *A nyár szürete* (2019).

PETŐCZ ANDRÁS (Bp., 1959): költő, író, esszéista. Legutóbbi könyve: *A visszaforgatott idő* (2019).

RENTZ MÁTYÁS (Mezőtúr, 1963): író. Fegyverneken él. Legutóbbi könyve: *Sajátidő* (2001).

SAÁD KATALIN (Bp., 1944): író. Nagyréven él. Legutóbbi könyve: *Hálóban (*2017).

SERFŐZŐ SIMON (Zagyvarékas, 1942): költő, író. Legutóbbi kötete: *Arcunk az ég. Összegyűjtött versek* (2019).

SIMON FERENC (Hódmezővásárhely, 1961): kritikus, könyvtáros-tanár. Könyve: *A „Columbo-módszer". Tanulmányok és kritikák* (2020).

SÜTŐ CSABA ANDRÁS (Győr, 1979): költő, kritikus, szerkesztő. Legújabb verseskötete: *Nempróza* (2019).

SZALAI ZSOLT (Győr, 1979): költő, kritikus. Legutóbbi kötete: sem.rendszer. *A nyelv színe-változása Vass Tibor költészetében* (2018).

SZEIFERT NATÁLIA (Zirc, 1979): író. Legutóbbi kötete: *Az altató szerekről* (2017).

SZÉLESI SÁNDOR (Bp., 1969): író, forgatókönyvíró. Legutóbbi regénye: *Varázslények Ügyosztály 1.* (2019).

SZŰCS SÁNDOR (Szolnok, 1966): kritikus, a szolnoki Verseghy Ferenc Gimnázium tanára.

TÓTH ERZSÉBET (Tatabánya, 1951): költő. Legutóbbi kötete: *A macskám Pasolinit olvas* (2019)

TURCZI ISTVÁN (Tata, 1957): költő, műfordító, drámaíró, szerkesztő. Legutóbbi kötete: *Deodatus* (2019).

VÖRÖS ISTVÁN (Bp., 1964): költő, író, irodalomtörténész, esszéista. Legutóbbi kötete: *A szabadság első éjszakája* (2018).

ZALÁN TIBOR (Szolnok, 1954): költő, író, drámaíró. Legutóbbi kötete: *Ruhatárban felejtett kabátok* (2019).

ZSIDÓ FERENC (Székelyudvarhely, 1976): író, szerkesztő, kritikus. Legutóbbi könyve: *Huszonnégy. Blokkregény* (2017).

KŐ, PAPÍR, OLLÓ
TUS- ÉS TOLLRAJZ, 37x23CM, 2019

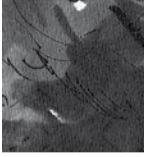

AZ ESŐ MEGJELENÉSÉT TÁMOGATJA:

EMBERI ERŐFORRÁSOK MINISZTÉRIUMA

Nemzeti Kulturális Alap

SZOLNOK MEGYEI JOGÚ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

ABA-NOVÁK AGORA · SZOLNOK ·

500 FT

9 771419 798000 20002